

Bedřich Velický – Kateřina
Trlifajová – Pavel Kouba et al.
SPOR O PŘIROZENÝ
SVĚT

Praha (Filosofia) 2010, 336 str.

Recenzovaný sborník vznikl jako výsledek dvousemestrálního cyklu seminářů věnovaných otázkám souvisejícím s přirozeným a přírodovědným světem. To se odráží i v jednotlivých příspěvcích: diskutují spolu a odkazují na sebe navzájem, nejsou však vedeny jednotnou tezí, kterou by měly obhajovat či vyvracet. Při důkladnějším pročení se mi však přesto větší množství příspěvků spojilo do jakési ucelené debaty. Nedomnívám se, že by šlo o předem vytyčený záměr, koneckonců řada kapitol do této souvislosti nezapadá – aniž by jim to přitom ubíralo na inspirativnosti (konkrétně zaslouží vyzdvihnout například kapitoly A. Matouška, J. Mourala či J. Palečka). Aby se však tato recenze sborníku nestala sborníkem recenzí, rozhodl jsem se publikaci sledovat právě s ohledem na jednu scelující myšlenkovou linii, již podle mého názoru tvoří napětí mezi přirozeným světem jako jakýmsi prazákadem našeho vnímání světa (říše prvotních evidencí) a přirozeným světem jako celkem naší zkušenosti. Zatímco s prvním pojetím se pojí představa přirozeného světa a světa přírodních věd jako dvou jasně definovaných kolosů stojících proti sobě, druhé, mnohem dynamičtější pojetí chápe přirozený svět

jako všeobjímající celek lidské zkušenosti, již jsou přírodní vědy pouze jedním aspektem mezi mnohými (vedle každodenního světa bychom mezi další aspekty mohli zařadit např. svět reklamy a marketingu, svět politiky atd.). Za krizi člověka pak nemůže žádný z těchto aspektů *per se*, na vině je mnohem spíše jejich narůstající komplexita a odosobněnost, jež nám náš každodenní žitý svět odcizují.

Přestože nejde o příspěvek zařazený jako první, domnívám se, že nejlepší vstup do této diskuse poskytuje kapitola Ondřeje Švece *Role „žitého světa“ ve fenomenologické teorii vědy*, která se navrácí k textu *Krize* a zamýšlí se nad přínosem Husserlovy kritiky věd v dnešním kontextu (na rozdíl od úvodní kapitoly Michala Ajvaze, která čerpá spíše z autorovy interpretace pozdního Husserla a pracuje s mnohem dynamičtějším chápáním přirozeného a vědeckého světa a jejich vztahu). V Husserlově argumentaci O. Švec rozlišuje tezi epistemologickou, ontologickou a etickou. První dvě jsou ze snadno pochopitelných důvodů úzce propojené: je-li žitý svět primární a vůči světu popisovanému vědou předchůdný (ontologická teze), je zřejmé, že i epistemologické založení vědeckého popisu světa bude spočívat ve světě přirozeném (epistemologická teze). Etická teze spočívá v tvrzení, že za krizi racionality ve 20. století může právě přílišné osamostatnění vědeckého světa od přirozeného a s tím spojená ztráta smyslu v přírodních vědách.

Etickým aspektem Husserlovy kritiky se sborník výslovně příliš nezabývá.¹ O epistemologické a ontologické

¹ Přesto se tvrzení, že Husserlem popisovaná krize není krizí vědy, ale spíše

tezi O. Švec píše: „Máme-li se vyhnout nejen objektivistickému předsudku, ale také idealistickému pokušení... , musíme si uvědomit předchůdnost přirozeného světa před světem vytvořeným v teoretických aktivitách“ (89),² avšak sám přitom odmítá ztotožnit přirozený svět s „říší prvotních evidencí“ (95). V této dvojici tvrzení spatřuji rozpor: nemá-li být přirozený svět „říší prvotních evidencí“, jak může předcházet světu vytvořenému v teoretických aktivitách (alespoň chápeme-li pojem teoretické aktivity dostatečně široce)? Vztah přirozeného světa a světa přírodních věd je podle mého názoru třeba chápat mnohem komplexněji než jako střet dvou proti sobě (téměř na sobě nezávisle) stojících kolosů. K podobným závěrům ostatně směřuje i O. Švec, když ve svém příspěvku navrhuje přejít od Husserlova přirozeného světa k přirozenému světu v interpretaci Jana Patočky, ačkoli tím, co ho k tomu motivuje, není problematičnost „říše prvotních evidencí“, ale „apor[ie] spojen[é] s problematickým určením světa coby ‚horizontu všech horizontů‘“ (96).

Upozornění na tuto složitost a bohatost vzájemného propletení přirozeného světa a světa přírodních věd a jejich tematizaci (z mnoha různých úhlů pohledu) považuji za velký přínos celého sborníku. Jakousi kostru této ideje načrtává příspěvek Michala Ajvaze spolu s „pár cynickými poznámkami“

Zdeňka Kratochvíla. Také M. Ajvaz se potýká s problémem, jak chápat přirozený svět jako něco předchůdného vůči světu přírodních věd a zároveň mezi oběma uznat výrazné vzájemné propojení. Hovoří proto o „zpětném ovlivňování formujícího zformovaným“ (44) a o otázkách a odpovědích, které jsou ale *vzájemnou* interpretací věcí (160 nn.). Přitom však přestává být jisté, do jaké míry může být ještě přirozený svět považován za něco primárního. Není sporu o tom, že jsme na míle vzdáleni od říše prvotních evidencí, nicméně je-li řeč o primárnosti či předchůdnosti přirozeného světa před světem přírodních věd, musíme se ptát, jak ji koncipovat, je-li skutečně celý svět (řečeno Ajvazovými slovy) drama, v němž se v dynamickém vztahu neustále utkávají a vzájemně ovlivňují různé syntaxe, je-li svět „gejzír“, jehož proud „zase padá nazpátek, takže místo, odkud tryská, není absolutně čistým počátkem, je ovlivněno vyššími oblastmi“ (26). Sám Ajvaz tak v logické návaznosti na Husserla i Patočku dospívá ke dvojímu pojmu přirozeného světa. Podle mého názoru je však lepší se jednoho z nich zcela vzdát, přirozeného světa jako předteoretické oblasti zkušenosti (zřídla onoho gejzíru): příliš nás svádí upadat zpět k říši prvotních evidencí a mate nás iluzí, že jej lze oddělit od teoretických konstrukcí, které na něj navazují. Zbývá druhý pojem přirozeného

krizí člověka či společnosti (a jež má stejně negativní dopad na vědu jako na ostatní oblasti života), objevuje ve sborníku často, a to jak z úst filosofů, tak z úst vědců či teoretiků vědy. Jisté je však to, že jakkoli snad přírodní vědy měly svůj podíl na vzniku krize, její řešení je zcela mimo pole jejich působnosti a potýkat se s tímto problémem připadá spíše filosofii jako takové, ne-li přímo člověku samému.

² Odkazujeme k paginaci recenzovaného svazku.

světa, totiž celek lidské zkušenosti ve své úplnosti, zahrnující oba vzájemně se ovlivňující póly, tedy přírodní vědy i přirozený svět v prvním slova smyslu (a koneckonců i řadu dalších pólů v podobě různých kulturně-společenských paradigmat). Nebudeme-li se pokoušet dynamický celek lidské zkušenosti pro účely našeho popisu „zmrazit“ v jednom statickém výjevu, dospějeme k neustále plynoucí, pohybující se a veškerému popisu se vzpírající přirozenosti, velice blízké *fysis* starých Řeků, o níž ve své kapitole hovoří Z. Kratochvíl (a zároveň – povšimněme si též ve shodě s ním – k přirozenosti, jíž je přírodní věda do jisté míry součástí).

Opustíme-li naznačený myšlenkový proud, směřující k monismu téměř mystickému, a pokusíme-li se tento dynamický celek analyzovat, oceníme velmi silně druhou část sborníku, která předkládá postoj a názory vědců samých, něco, co ve většině debat o Husserlově kritice přírodních věd citelně schází. Nejvýrazněji v tomto směru vystupuje příspěvek Bedřicha Velického (*Přirozený svět a fyzika. Přirozený svět fyzika*), jenž se jako téměř jediný vyjadřuje přímo k tomu, jak chápe přirozený svět a jeho případný konflikt s vědou sám praktikující vědec. Přírodní vědy z přirozeného světa na jedné straně vyrůstají, a to nejenom co se týče jejich motivace či následné evidence, ale i (kdesi prapůvodně) co do svých výchozích intuicí (gravitační zákon má vpsled svůj základ v tom, že vidíme upuštěné věci padat – alespoň ve většině případů – k zemi; možností, jak tento jev vysvětlit, je samozřejmě víc, např. pomocí aristoteléské teorie pohybu, to zde však

není důležité), na druhé straně se do přirozeného světa přírodní vědy navracejí nejenom svými výsledky a aplikacemi, ale i tím, že jej prorůstají a mění; B. Velický hovoří o postupné sedimentaci vědeckých objevů do přirozeného světa.

Chápání přirozeného světa jako říše prvotních evidencí často svádí k přesvědčení, že tyto *prvotní* evidence nalezneme snadněji, navrátíme-li se k samým prvopočátkům toho, kdy se náš pohled na svět utvářel – ať už jde o prvopočátky ontogenetické, zrod konkrétního jedince, nebo fylogenetické, tedy zrod člověka jako živočišného druhu: M. Ajvaz zmiňuje Husserlovu představu zajít v analýze přirozeného světa až k prenatálnímu vývoji člověka na straně jedné a k předlidskému světu na straně druhé. Sám se pak ve svých analýzách vztahuje např. ke vnímání prostoru prostřednictvím elementárních kinestetických vjemů. Jakkoli nechci snižovat význam těchto „základních“ zkušeností, velkou zásluhou Velického příspěvku je upozornění, že se náš přirozený svět utváří a mění i nadále – a opět je zde na místě rozlišit hledisko lidstva jako celku a člověka jako jedince. Newtonovská mechanika je například stará pouze několik staletí (a ve srovnání s dějinami lidského druhu je tedy velmi mladá) a učíme se o ní na základní škole (tedy ve srovnání s formováním vnímání prostoru pomocí kinestetických vjemů u dítěte mnohem později), přesto je i ona součástí našeho přirozeného světa jako jedna z oněch sedimentovaných vrstev, jako prvek přírodní vědy, který prorostl do naší každodenní zkušenosti a významným způsobem se

podílí na jejím formování.³ B. Velický ze zde však nezastavuje a ukazuje, jak se u fyzika jeho chápání přírodního světa během dalších studií dále formuje a jeho součástí se podle přesvědčivé Velického argumentace do velké míry stávají právě ty přírodní vědy, které Husserl stavěl vůči přírodnímu světu do opozice. Nejedná se pouze o abstraktní přesvědčení o objektivitě okolního světa nebo o jeho fungování, ale o obecnou modalitu vztahování se ke světu, o způsob nahližení problémů i o to, co je vůbec jako problém (a tím pádem též jako jeho řešení) vnímáno. V očích fyzika se tak krize vyvolaná např. konfliktem mezi žitým (a fyzik by dodal: newtonovským) světem a teorií relativity redukuje na vcelku neškodný kuhnovský střet paradigmat.⁴ Skutečnost, že se na formování přírodního světa významným způsobem podílejí i přírodní vědy, však samozřejmě neznamená, že je Husserlem nastiněný problém zcela odstraněn, nicméně nám opět vyvstává onen leitmotiv přírodního světa jako celku lidské zkušenosti, jíž jsou přírodní vědy pouze jednou z mnoha součástí. My se pak můžeme zabývat vztahem této součásti lidského života k ostatním, stěží

však budeme moci hovořit o krizi, nebo se můžeme zabývat touto krizí, její příčinu pak ale budeme muset hledat jinde a ne v přírodních vědách.

Ostatně většina kapitol ve „vědecké“ části sborníku poukazuje na to, že věda žádnou větší krizi nepocítuje. Husserl sice tvrdil, že přírodovědy mohou procházet krizí, aniž by to většina vědců musela pocítit, avšak při přečtení kapitol sborníku o sociologii vědy získáváme poněkud odlišný dojem: vědecké přesvědčení není pouze výsledkem jakési zaslepenosti, neboť přetrvává i po reflexi Husserlovy kritiky. Jsou totiž oblasti vědy, které se (alespoň částečně) odvolávají na Husserlovu kritiku a v souladu s ní reflektují východiska i cíle vědy, alespoň do té míry, do jaké lze něco takového systematicky provádět. Nicméně musím zmínit, že reflexe východisek a především cílů vědy (i v etickém smyslu Husserlovy kritiky) je v nemalé míře též něčím, co nemůžeme reflektovat „věda“ jako jakýsi abstraktní komplex, ale co je problémem osobně kladeným každému vědci jako lidské bytosti.

Jedním možným příkladem takovéto reflexe vazeb přírodní vědy na přírodní svět (byť přísně vzato nikoli „zevnitř“, ale z pohledu sociologie vědy)

³ I přes odlišné východisko míří však Švecova úvaha mnou naznačeným směrem, jak dokládá dále v textu: „Zároveň s tím se stále zřetelněji ukazuje, že opozice přírodního a vědeckého světa, dramaticky vystavená mladým Patočkou v úvodu jeho habilitační práce [a analogická opozici vystavené Husserlem – pozn. J. J.], není vhodným východiskem pro správné tázání po smyslu světa. Otázka, který z těchto dvou světů je pravý a který je pouze odvozený, ale i otázka toho, zda oba tyto světy nemají svůj společný původ v konstituující aktivitě transcendentální subjektivity, to vše jsou otázky nešťastně zvolené, neboť nás zavádějí do slepých uliček.“ (96)

⁴ Samozřejmě jen pokud jde o příslušníka naší kultury, avšak odlišnost přírodního světa v různých dobách a kulturách nepředstavuje v tomto kontextu žádný problém.

představuje kapitola Zdeňka Konopáska *Věda, každodenní skutečnost a „přirozený svět“*. Ze vzájemně souvisejících pohledů *science and technology studies* (STS) a sociálního konstruktivismu se dokonce pokouší ukázat, v čem je fenomenologický pojem přirozeného světa více na škodu nežli k užitku, chceme-li nějakým způsobem tematizovat vztah naší každodenní zkušenosti a přírodních věd. STS zde totiž nenacházejí jednolitý kolos přírodní vědy, řídící se ideálem matematizace a nezpochybnitelného vědění ve smyslu antické *epistémé* a vztahující se k podobně jednolitému masivu autenticky zakoušeného přirozeného světa každodenní zkušenosti; naopak podle Konopáska je velkou zásluhou STS, že vynesla na světlo aspekt vědy, která je teprve ve výrobním procesu, ještě nehotová, vědy spíše „kutilské“, do níž zasahuje řada vnitřních i vnějších faktorů ve chvíli, kdy ještě není jednoznačně jasně, co je relevantní a co ne, co se stane pravdou a co ne. I přirozený svět (jakkoli je tento termín nejednoznačný a problematický) má podobný aspekt, v němž se teprve nějakým způsobem ustavuje. Společným rysem těchto dvou nehotových faset je to, že se konstruují do podoby hotové, jejímž klíčovým rysem ovšem je to, že se nám dává jako nezhotovená, tj. jako jednolitý celek, který jako by nikdy neprošel procesem zhotovování a vždy byl již celý jednoznačně a na člověku nezávisle dán. V případě přírodních věd jde právě o dojem konzistentního a objektivního popisu na nás nezávislého světa, v případě přirozeného světa o dojem

na nás nezávislého a bez našeho přispění se nám dávajícího světa vůbec. Opět jsme vedeni k chápání přirozeného světa spíše jako celku lidské zkušenosti vůbec. To ovšem řadu otázek, které jsme si kladli, staví do jiného světla. Svět přírodních věd totiž není prorostlý s přirozenou rovinnou jenom prostřednictvím sedimentace vědeckých objevů (jak ve svém příspěvku popisuje B. Velický), ale i čerpáním (a zpětnou aplikací – přičemž lze jen těžko jedno od druhého odlišit) svých postupů a metod, jakými jsou např. racionalizace, operacionalizace či objektivace, jak ukazuje Z. Konopásek na příkladu běžného rozhovoru u jídla. Navíc na naši každodenní zkušenost působí mnohem více světů, které ji – každý svým způsobem – zvětčují a nám odcizují. Jsou to např. svět médií, světy právních a ekonomických systémů apod. Všechny tyto konflikty narušující (nebo alespoň pokoušející se narušit) autenticitu naší existence ovšem není možné chápat jako střety toho či onoho světa se světem přirozeným (který je v našem chápání *celkem* naší zkušenosti, a nikoli nějakým jejím prazákladem), ale spíše jako střety různých aspektů našeho života v rámci přirozeného světa jako celku. Domnívám se, že takovéto rozlišení není pouhá hra s termíny, nýbrž proměňuje naše chápání problému, před kterým stojíme. Přinejmenším se v této souvislosti opět nabízí myšlenka, že je-li zde nějaká krize, je to krize člověka, a nikoli vědy – krize toho, jak vzájemně harmonizovat různé oblasti našeho života.⁵

⁵ Ostatně, dnes již i teorie relativity do určité míry pronikla do přirozeného světa a „opouzdrila se“ (abych se držel Velického terminologie), čímž byla krize odstraněna.

Výše zmíněný proces, kterým dochází k fixování reality jakožto něčeho nezhotoveného, je nanejvýš trefně označován termínem *naturalizace* čili „zpřirozování“. Jde o proces blízký již probírané sedimentaci, ovšem tentokrát chápaný v mnohem širším měřítku a započínající už v našem přirozeném, mateřském jazyce.⁶ Sociální konstruktivismus sice používá označení „institucionalizace“, pojem naturalizace má ovšem tu nespornou výhodu, že zdůrazňuje, že jde o proces *přirozený*. Prvky námi konstruovaného přirozeného světa jsou tak zcela přirozeně ustavovány jakožto něco na nás nezávislého a proces objektivace, který Husserlova kritika spojuje s přírodními vědami, se ukazuje být integrální součástí našeho přirozeného vztahu ke světu (byť ne v tolik matematizované formě); a jak velmi správně vystihly Ajvazovy analýzy vztahu zavedených syntaxí k jejich virtuálním tendencím (což je pouze jiný způsob vyjádření téhož), tato naturalizace, toto fixování je sice potenciální hrozbou autenticitě našeho vztahu k žitému světu, nelze je však vnímat ryze negativně, neboť je zároveň přirozeným a velmi užitečným (snad přímo nutným) procesem v rámci formování přirozeného světa a našeho vztahu k němu. Zavedené syntaxe nám usnadňují orientaci ve světě, umožňují nám chápat jisté situace a předměty jako standardní, díky čemuž se nemusíme ke každé situaci vztahovat jako k něčemu novému, nečekanému, problematickému. Nestandardní může existovat jen v kontrastu k standardnímu, virtuální tendence

se mohou profilovat pouze oproti zavedeným syntaxím. Je tak zcela přirozené, že se postupně samy těmito syntaxemi stávají, aby byly následně problematizovány novými virtuálními tendencemi.

Konopásek svůj příspěvek uzavírá slovy: „Naplnuje taková představa představu fenomenologického přirozeného světa? V mnoha ohledech jako by ano. V některých podstatných ohledech je však s logikou přirozeného světa v rozporu – a to aniž by v tom měla prsty moderní matematizovaná přírodověda.“ (195) To je snad pravda, budeme-li se přísně držet přirozeného světa, jak figuruje v Husserlově *Krizi*. Recenzovaný sborník však mimo jiné ukazuje právě to, že posuneme-li se dále a s ohledem na Patočkovu práci a na moderní reflexi vědy se pokusíme chápaní přirozeného světa aktualizovat, dostaneme se i v rámci filosofie k takové představě přirozeného světa, přírodních věd a jejich vzájemného vztahu, která je v mnohém analogická pohledu sociologie vědy.

Nemohu zde učinit zadost všem příspěvkům, pokusil jsem se však vystihnout, v čem spatřuji hlavní myšlenkovou linii sborníku. Zbývající kapitoly se k ní vztahují více či méně přímo a více či méně jasně. Petr Kůrka a David Storch obohacují celkový obraz o (zejména laicky) často přehlížený aspekt vědy, v němž se věda spíše blíží umění. Husserlova kritika, odvolávající se na příklady Galilea, Einsteina a kvantové mechaniky a hovořící o zásadní matematizaci žitého světa, totiž nasměrovala debatu především

⁶ Na pozadí tak stále slyšíme slavnou myšlenku o člověku rozpolceném mezi dvěma světy.

k fyzice. To je pochopitelné, oproti ostatním vědám má v sobě fyzika skutečně jakousi tendenci vztahovat se k celému universu a popisovat ho všeobsažně. Zcela odlišný princip vědeckosti však nalzáme např. u taxonomie, fytoecologie a řady dalších oborů (většinou z oblasti biologie). Tyto vědy, spíše esoterické než exoterické, spíše kvalitativní než kvantitativní, si žádají holistický přístup, jakési iniciační proniknutí do celkové struktury, po němž teprve začnou dílčí zjištění dávat smysl. Lze se přit, do jaké míry lze mezi těmito dvěma typy vědy vést jasný řez, to zde však není nijak podstatné. Sám D. Storch uzavírá svůj příspěvek konstatováním, že s novými poznatky pronikla do taxonomie jistá matematizace, obor si však přesto zachoval osobitý přístup k popisovaným jsočnům. Neostrost rozlišení nalezneme i na druhé straně barikády, jak ukazuje kapitola P. Kůrky. I v oboru tak často považovaném za naprostý ideál vědeckosti a přísné racionality, jako je matematika, nalezneme ne zcela racionální prvky. Pro matematiky často hovořící o eleganci či kráse toho či onoho důkazu jde snad o věc evidentní, nicméně v kontextu takovéto debaty je dobré ji připomenout. Kůrkou popisovaná metaforičnost v matematice v sobě nese na jedné straně prvky jakéhosi iniciačního holismu, nikoli nepodobného tomu popisovanému Storchem (pro nahlédnutí těchto racionálně jen obtížně podložitelných souvislostí je třeba prorůst do celkové struktury oboru, sžít se s ní),

na druhé straně prvky podobné umění – odtud ostatně Kůrkovo trefné užití označení „metafora“.

Motiv, respektive závěr, že přirozený svět a svět přírodních věd nejsou od sebe jednoznačně odlišitelné a že důležitější je nahlédnout celek lidské zkušenosti jako dynamickou strukturu vyvstávající v napětí mezi těmito dvěma póly, nalezneme i v dialogu příspěvků Pavla Kouby a Ivana M. Havla o epizodických situacích. I zde tvoří svět „přirozený“ a „přirodovědný“ spíše výchozí bod celé diskuse; skutečný zdroj napětí, skutečné póly jsou vpsled charakterizovány jako perspektiva první osoby a perspektiva třetí osoby. Svéráznou variací na motivy přirozeného (nebo významově snad přesněji žitého) světa předkládá též kapitola Josefa Mourala. I u něj se objeví všudypřítomný konflikt mezi přirozeným světem jako celkem lidské zkušenosti a přirozeným světem jakožto původním základem této zkušenosti. Pro Mourala se tato dichotomie formuluje v termínu heideggerovského světa obstarávání na jedné straně, kam by přes Heideggerovu zdrženlivost mohla spadat i přírodní věda jakožto „svérázný způsob obstarávání“, ⁷ a na druhé straně jakéhosi světa předdějinného. Jak jsem již naznačil výše v souvislosti s Konopáskovými rozborry, ani zde jako protiklad každodenní žité zkušenosti nevyvstává vpsled věda, ale princip narůstající komplexnosti institucí a institucionalizace světa jakožto to, co nás odcizuje naší zkušenosti a odtrhuje nás od ní.

⁷ Jakkoli sociální konstruktivismus čerpá z Husserla a jeho práce s pojmem přirozeného světa, jsou zde zcela evidentní paralely k analytické filosofii a k jejím debatám o roli jazyka v konstituci našeho vnímání světa.

Ve své recenzi jsem se pokusil zdůraznit myšlenkovou linii směřující od Husserlovy *Krize* k dynamičtějším pojetí přirozeného světa a jeho vztahu k přírodním vědám. Zbývající analýzy Patočkovy práce s pojmem přirozeného světa (od Ivana Chvatíka a Jana Freie) nebo kapitoly Kateřiny Trlifajové a Alexandra Matouška se od této linie odchyľují a představují spíše samostatné postřehy a analýzy z té či oné oblasti, čímž poukazují na bohatost a šíři záběru, s níž se lze k problému přirozeného světa vztahovat, respektive bohatost a šíři záběru témat, která lze zajímavým způsobem k Husserlově konceptu přirozeného světa vztáhnout. V kontextu husserlovské literatury je sborník

bezspornu velkým přínosem, neboť zaplňuje místo mezi literaturou analyzující přirozený svět většinou čistě fenomenologicky a jako samostatný problém na jedné straně a literaturou zabývající se Husserlovou kritikou přírodních věd, jež má zase tendenci přirozený svět přehlížet. Závěry tohoto střetu obou pólů jsou o to přínosnější, že vedle filosofů zaznívá i hlas vědy. Výsledný obraz, jakkoli je od původní Husserlovy představy značně odlišný, pak nabízí velmi komplexní a plausibilní pohled na vztah přírodních věd k celku naší zkušenosti a jako takový je podle mého názoru plodný pro obě strany.

Jacques Joseph

⁸ Pozice mimo tento žitý, každodenní svět pak náleží jen období svátku (112), to je však zcela samostatné téma.